

TÜRKİYE İKTİSADİYATI

Dünyada ve Türkiyede Buğday Meselesi

Yazan :

Prof. Dr. REFİK-ŞÜKRÜ SÜVLA

I. GİRİŞ

Türkiye bir ziraat memleketidir. Türk çiftçisinin çoğu tahıl (hububat) yetiştirir. Tahıl içinde de bilhassa buğday çok önemli yer tutar. Türk ekonomisinin dayandığı ilk mahsul buğdaydır. Memleketimizde buğday ekonomisi son on beş sene içinde değişik safhalardan geçmiştir. Türkiye 1929 senesi nihayetine kadar devamlı bir buğday ithalâtçısıydı. O zamandanberi buğday istihsalimiz memleket ihtiyacını karşıyabilecek miktara ulaşmış ve ithalât da durmuştur. 1930-1940 yıllarında buğday ürünümüz memleketi doyurduktan başka ihracat imkânları da göstermiştir.

1914-1918 Dünya Harbinden sonra kayda değer ilk buğday ihracımız 1931 de yapılmıştır. Bu tarih, dünya iktisat buhranının ziraat mahsullerinin fiyatını süratle düşürdüğü zamana raslamaktadır^[1]. Dünya buğday fiyatındaki hızlı iniş ve tâli mahiyetteki diğer âmil-ler (mahsulümüzün henüz standartlaşmamış bulunması ilâh...) ihracatımızın ve dolayısıyla istihsalimizin büyük miktarlara ulaşmasına mâni olmuştur. Buğday müşterilerimizin büyük kısmını, dış ticaretlerini clearing'e dayıyan ve dolayısıyla birçok piyasalardaki müsait fiyat ve şartlardan vazgeçmek zorunda kalan memleketler teşkil etmiştir.

[1] Dünya hububat fiyatları indeksi: 1925/1929=100.

1925 ; 111,7	1930 ; 67,3	1935 ; 32,9
1926 ; 102,2	1931 ; 44,2	1936 ; 38,4
1927 ; 100,2	1932 ; 39,6	1937 ; 49,2
1928 ; 96,2	1933 ; 33,1	1938 ; 50,9
1929 ; 89,7	1934 ; 30,8	

1938 fiyatı yalnız 2. kânun ayına aittir.

Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich 1938, Berlin 1939.

Türkiye, dünya piyasasında devamlı bir satıcı durumuna geçmek için buğday istihsal ve ticaretini islâh çarelerine başvurduğu ve bu alanda ileri adımlar atmaya başladığı sırada, içinde bulunduğumuz 1939 harbi başlamıştır. Harpla beraber buğday işlerimizin yüzü de değişmiştir. Harpten evvel devamlı ihracat imkânları arıyan memleketimiz, bugün herşeyden evvel kendine yetecek buğdayı istihsale gayret etmektedir. Sebeplerini bu yazıda incelemeye çalışacağımız buğday açığımızı kapamak için bir taraftan istihsalini genişletme tedbirleri alırken, diğer taraftan da ithalâta başvurmuş bulunmaktayız. Fakat buğday yollarının kapalı veya büyük tehlikelerle dolu bulunması ve taşıt kıtlığı ithalât imkânlarını hayli güçleştirmektedir.

1939 harbi buğday işlerimizde neden bu kadar derin değişiklikler meydana getirdi? Harpten evvel mahsulümüz ihtiyacımızı aşarken bugün neden buğday darlığındayız? «Türkiyede buğday meselesi» konusu içinde bu noktaları da aydınlatmaya çalışacağız.

II. DÜNYADA BUĞDAY

Buğdayı, belli başlı gıda maddesi sayan kıt'alar: Avrupa, Amerika ve Avustralyadır. Asya, nüfusunun ekseriyeti itibarile pirince, Afrika da -şimal ve cenup ülkeleri hariç- darıya bağlıdır. Bununla beraber pirinç ve darı memleketlerinde garp medeniyetinin tedricî nüfuzu dolayısıyla, buğday istihsal ve istihlâkine karşı bir meyil sezmek mümkündür.

Dünyanın senelik buğday istihlâki -buğdayın mübrem ihtiyaç karşılayan mahsul olması dolayısıyla- nisbeten sabittir. Nüfus artması ile buğdayla beslenme usulünün yayılması neticesi meydana gelen istihlâk fazlalığı mahduttur.

Buğday talep hacmi elâstikî olmadığına göre, buğday fiyatları umumiyetle mahsul miktarına, yani arz hacmine tâbidir. Buğdayda fiyatın talep miktarına tepkisi (aksülâmeli) de çok zayıftır. Şu halde dünyada kötü mahsul alınan senelerde fiyatların fevkalâde yükselmesi ve buğday kıtlığı meydana gelmesi, bereketli senelerde de fiyatların hızla düşmesi ve çiftçinin mahsulünü maliyetinden aşağı elden çıkarması mukadder gibi gözükmektedir. Fakat dünya buğday ekonomisindeki bu sıkışık durumu giderecek iki unsur vardır: a) Tabii şartların buğday istihsal mntakalarının topunda birden elverişsiz gitmesi ve mahsul miktarında büyük tahavvüller meydana getirmesi nadirdir; b) bahis mevzuu nadir olay vukubulduğu tak-

dirde bile buğdayın hem şimal, hem de cenup yarı kürelerde geniş mikyasta yetişmesi mahsul mikdarında nisbî bir istikrar doğurabilecek bir hâdisedir. Fılvaki şimal ve cenup yarı kürelerde mevsimler aynı zamanda birbirinin aksi olduğu için faraza şimalde fazla mahsul elde edileceği anlaşılınca cenupta ekimin tahdidi, az mahsul olacağı belirince de cenupta ekimin genişletilmesi mümkündür. Bu mekanizma, dünya stoklarıyla beraber buğday arzında ve dolayısıyla fiyatlarda nisbî bir istikrar doğurabilecek mahiyettedir. Bahis mevzuu mekanizmanın beşerî bağıllık duygularından ziyade kârı çoğaltma veya ziyandan kaçınma gibi iktisat prensiplerine dayandığı şüphesizdir.

Fakat izah ettiğimiz mekanizmanın kolayca işlemlerini gümrük yasakları, yüksek resimler ve türlü himaye tedbirleri hayli tahdit etmiştir. Bunlara ilâveten ihracat primleri ve dövizsiz dış ticaret usulleri harpsiz dünyada bile beşeriyeti devamlı bir buğday muvazenesinden uzaklaştırmıştır. Dünyanın bir kısmında buğday kıtlığı çekilirken, başka bir yerinde valorizasyon tedbiri olarak mahsulün imha olunduğu ve ekimin tahdidine gidildiği sık görülmüş hâdisedir.

Buğdayla alâkadar memleketleri istihsalleri itibarile üç gurupa ayırmak âdet olmuştur: 1 — Üretimi millî ihtiyacı aşan ihracatçı memleketler, 2 — Üretimi ancak millî ihtiyaca yetişen ve dünya buğday ticaretinde mühim rol oynamayan memleketler, 3 — Üretimi ihtiyaçlarına yetmiyen ithalâtçı memleketler.

Birinci gurupu teşkil eden büyük ihracatçı memleketleri ehemmiyet itibarile şöyle sıraya koyabiliriz: Kanada, Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Rusya, Romanya, ilâh...

Büyük buğday ihracatçıları bazı hususiyetleri itibarile birbirinden ayırmak lâzımdır: Kanada, Avustralya ve Arjantin çok mahsul yetiştiren az nüfuslu memleketlerdir. Rusya ve Romanya nüfusunun bir kısmı çavdar ve mısır yiyen ve bu sayede buğday ihracatı yapabilen memleketlerdir. Amerika Birleşik Devletleri çok nüfusu olmakla beraber muazzam istihsali dolayısıyla ihracat imkânı bulan memlekettir.

Üçüncü gurupu teşkil eden büyük ithalâtçı memleketleri de yine ehemmiyet itibarile şöyle tasnif etmek kabildir: İngiltere, Almanya, Fransa, Belçika, Holânda, İsviçre, Çekoslovakya, İrlanda, İsveç, Norveç, Danimarka, İtalya, Yunanistan, İspanya ve Portekiz.

İthalâtçı memleketlerin büyük bir kısmı çok nüfuslu endüstri ül-

keleridir. İthalâtçı Akdeniz memleketleri ise ziraatçı olmakla beraber kendilerine yetecek kadar üretim yapamıyan mmtakalardır.

Adı geçmiyen diğer memleketleri ikinci gurupa, yani kendine yetecek kadar üretim yapan ülkeler sınıfına sokmak lâzımdır. Türkiye 1930-1940 arasında buğday ihracatı yapmıştır; fakat satılan miktarın dünya çapında bir ehemmiyet arz etmemesi dolayisile memleketimizi devamlı ihracatçılar arasına sokmak henüz mevsimsizdir.

Türkiyenin dünya buğday ekonomisindeki durumunu şöyle hü-lâsa edebiliriz: Memleketimiz harbe tekaddüm eden son on sene içinde dünya buğday istihsaline %2,5 ilâ 3 gibi cihan çapında ehemmiyetli addolunan bir payla iştirak etmiştir. Aşağıdaki istatistik tablosu memleketimizin bilhassa istihsal bakımından hayli önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir^[2]:

*1938 de büyük buğday müstahsilleri:
(Milyon ton hesabı)*

<i>Memleket</i>	<i>İstihsal</i>	<i>İhracat + veya İthalât —</i>
Rusya	40,9	+ 1,3
Amerika B.D.	25,4	+ 2,4
Hindistan	10,9	+ 0,3
Kanada	9,8	+ 3,1
Fransa	9,3	— 0,5
Arjan'in	9,2	+ 2, -
İtalya	8,2	— 0,3
Almanya	5,6	— 1,3
Romanya	4,8	+ 0,9
Türkiye	4,2	+ 0,1
Avustralya	4,1	+ 2,5

Buğday ihracatçılarının dünya yüzünde hayli dağılık bir vaziyette bulunmalarına mukabil ithalâtçılardan çoğunun Avrupada toplanmış olmaları kayda değer bir keyfiyettir.

Dünya buğday istihsalı 1939 harbine tekaddüm eden yıllarda 150 milyonu aşmıştır (1938 de 164 milyon ton). Dünya buğday istihsalinin takriben %10 ilâ 15 i beynelmilel ticarete girmektedir (1938 de

[2] Bu tablo «Annuaire international de statistique agricole 1939-40» Rome 1940 ile İstatistik U. Müdürlüğümüz tarafından elde edilen malûmatla meydana getirilmiştir.

17,5 milyon ton, yani %10,6). İhracatın büyük kısmı Amerikadan Avrupaya yapılmaktadır.

Büyük harplerin her sahada olduğu gibi dünya buğday ekonomisinde de büyük akisler yaptığı herkesçe malûmdur. Geniş sahaya yayılan uzun harplerin buğday sahasında ilk tesiri beynelmilel ticarete hissedilmektedir. Hepimizin bildiği gibi dünya harpleri Avrupada çıkmakta ve belli başlı buğday ithalâtçıları harbe katılmaktadırlar. 1914 ve 1939 dünya harpleri buğday bakımından hemen de aynı vaziyeti doğurmuşlardır. Bu savaşlarda Avrupadaki muhariplerden denizlere hâkim olanlar, Amerika buğday ihracatçıları ile müttefik veya bitarafdırlar. Bunlar deniz yolile ithalâta devamla gayret etmektedirler. Avrupa muhariplerinden denizlere hâkim olmayanlar buğdaylarını sulh veya harp yolile Avrupadaki ihracatçılarından (Rusya, Romanya, Macaristan) temine gayret etmekte, diğer taraftan muhasım tarafın denizaşırı buğday nakliyatını zarara sokmaya çalışmaktadırlar. Avrupadaki bitaraf buğday ithalâtçıları da (İsviçre, İsveç, İspanya, Portekiz) taşıt kıtlığı ve yollardaki tehlike gibi âmillerle mücadele ederek ve muhariplerin müsaadelerini diliyerek denizaşırı ithalâta devam etmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar.

Netice itibarile şunu söyleyebiliriz ki, büyük kısmı Avrupada toplanmış olan buğday ithalâtçısı memleketler (muharipler ve bitaraflar, denizlere hâkim bulunanlar ve bulunmayanlar), dünya harplerinde buğday istihlâklerini hayli kısmak zorunda kalmaktadırlar. Bu istihlâk tahdidinin bellibaşlı sebeplerini şöyle toplayabiliriz:

a) Tam veya kısmî seferberlikler ve ziraat topraklarından bir kısmının harp meydanı haline gelmesi buğday istihsalini azaltmaktadır, b) seferberlik ve harp sanayii çalışmaları buğday istihlâkine çoğaltmaktadır, c) büyük güçlükler karşısında buğday ithalâtı daralmaktadır.

III. TÜRKİYEDE BUĞDAY

§ 1 — Ziraatimizde buğdayın yeri:

Buğdayın ilk çıktığı yerlerden birinin Anadolu olduğu hususunda iktisat ve ziraat tarihçileri arasında anlaşma vardır.

Türkiyede ekim sahasının %90 ı tahıla (hububata) tahsis olunmuştur. Memleket ziraatinde tahılın bu kadar ehemmiyetli yer tut-

masının sebepleri çeşitlidir: a — Memleket yüzünün (sathının) büyük kısmında iklim ve toprak şartları bilhassa hububat üretimine elverişlidir. b — Çiftçide başka mahsullerin istihsalı için kâfi bilgi ve teknik vasıta yoktur. c — İhracat için transport ve piyasa şartlarının henüz tam mânasile gelişmemiş ve millî sanayiın henüz büyük alıcı durumuna geçecek kadar kuvvetlenmemiş bulunmaları sanayie elverişli ziraat ürünlerinin istihsalini tahdit etmiştir. d — Gelenek (an'ane) Türk çiftçisini hububata bağlamıştır.

Türkiyede tahıl ekilen topraklardan yarım fazlası buğdaya ayrılmıştır. Buğday millî gelirimizin takriben $\frac{1}{8}$ ini temin etmektedir^[3].

§ 2 — Buğday istihsalimizde tabii şartlar^[4]:

Tabii şartları iki kısımda incelemek lâzımdır: a) Toprak şartları, b) iklim şartları.

a) Ziraatte toprak durumunu fizik ve şimik şartlar bakımlarından tetkik etmek lâzımdır. Türkiye toprakları umumiyetle az yağışlı bir iklime sahip bulunduğundan memleketimizde bilhassa suyu çekme ve kolay sürülebilme fizikî vasıflarına malik topraklar buğday istihsaline elverişlidir. Şimik bakımdan buğday iyi yetişmek için zengin bünyeli topraklara muhtaçtır. Türkiyede alüvyonlu topraklarla neojen arazi memleketimiz şartları içinde buğdaya uygun bölgelerdir. Bu topraklara Türkiyenin hemen her tarafında rastgelinmektedir^[5].

b) İklim şartlarında ziraat mahsulleri için sıcaklık (suhunet) ve nemlik (rutubet) durumunu tetkik etmek icabeder.

Buğday için en elverişli iklim şartlarını şöyle toplamak mümkündür: Az yağışlı sonbahar, yağışlı, ılık ve kısa kış, yağmurlu ve serin bahar ve nihayet sıcak, güneşli ve kurak yaz. Böyle iklim durumuna bilhassa Akdeniz havzasında rastlanmaktadır.

Türkiye mutedil iklim memleketi olmakla dünya buğday ekim sahası içindedir. Türkiye bir Akdeniz memleketi olmakla da buğ-

[3] Bak: Türkiye Millî Geliri, Ankara 1937 ve Türk çiftçisinin istihsal ve geçinme vaziyeti, Ankara 1938 (Ekonomi Bakanlığı Konjonktür servisi yayınılarından).

[4] Buğday istihsalindeki içtimai şartlardan ve bu meyanda «extensif» ziraat usulümüzün hususiyetlerinden, yer darlığı dolayısıyla, burada bahsedemeyeceğiz.

[5] Tabii şartlar hakkında geniş malûmat için bak: Ali Tanoğlu, Ziraat Hayatı I, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü neşriyatı, 1942. Bilhassa s. 25-35 ve 43-64.

day istihsaline bilhassa elverişli iklime sahip havzada yer almış bulunmaktadır. Bununla beraber bazı mıntakalarımız buğday ekim sahası dışında kalmak zorundadır. 2000 metreden yüksek topraklarımızda (bilhassa Doğu Anadolu) buğdayın yetişmesine kâfi sıcaklık yoktur. Yıllık yağış miktarı 2 metreyi geçen mahdut yerlerimizde de (Rize havalisi) nem fazlalığından buğday yetişmez.

Fakat buğday istihsalimiz için bizi alâkadar eden asıl mühim mesele memleketimizdeki az veya intizamsız yağış meselesidir. Evvelâ bütün Akdeniz havzasında iklim şartları hayli oynaktır, yani bu mntakada sıcaklık ve bilhassa nemlik seneden seneye, diğer coğrafya mntakalarında görüldüğünden daha büyük değişiklikler arz etmektedir. Buğday istihsalinde ilkbahar yağışları ön plânda bir ehemmiyet arz eder. Mahsulün iyi veya kötü çıkması hemen de bu yağmurlara bağlıdır. Akdeniz havzasında işte bilhassa bahis mevzuu bahar yağmurlarında seneden seneye büyük değişiklikler vardır. Akdeniz iklim şartları toplu halde buğdaya çok elverişli ise de yağış zaman ve miktarlarındaki büyük tehaüf mahsulü sık sık tabiatın kaprislerine terketmektedir^[6].

Memleketimizin büyük bir kısmında tesiri görülen Akdeniz ikliminde yağmurların başka bir hususiyeti vardır. Bu havzada yağmurlar çok defa kısa ve şiddetlidir, sağnak halinde yağar. Sağnak ya akar gider, yahut da ekseriya yağmur akabinde acan şiddetli güneş altında toprağın içmesine vakit kalmadan buharlaşır.

Memleketin büyük bir kısmında yağmurlarda görülen bahis mevzuu intizamsızlıklardan başka buğday istihsalinde bizi ilgilendiren bir su meselesi daha vardır. Yıllık yağış miktarı Orta Anadolu kuşağında ortalama 400-500, cenup doğu ve iç Anadolu 300-400, Konya ovasında 200-300 milimetredir. Buğdaya lüzumlu yıllık yağış miktarı 500 milimetre olduğuna göre, yurdumuzun bazı kısımlarında nemliğin mahsule kâfi gelmediği görülmektedir^[7].

Su meselesi üzerinde yaptığımız bu kısa tetkikten çıkarılacak netice şudur: Türkiyede yağış miktarı memleketin büyük kısmında ve bilhassa buğday ambarımız olan Orta Anadolu kuşağı ile İç Anadolu mahsule ancak yetişmektedir.

[6] Akdeniz havzasında ve dolayısıyla Türkiyede yıllık yağış miktarlarından meydana getirilen zaman serilerinde dağılma (dispersion) diğer coğrafya mntakalarına nisbetle yüksektir.

[7] Buğdayda su meselesi hakkında daha geniş bilgi için Prof. Ali Taneğünün zikredilmiş eserine müracaat etmek lâzımdır.

Fakat, bu kıt yağış da Akdeniz iklimine bağlı olarak çok müte-havvildir. Sık sık vukua gelen kuraklıklar mahsulü hayli müteessir etmektedir^[8]. Görülüyor ki memleketimizin en esaslı mahsulü olan buğdayın esası, elverişsiz su şartları yüzünden sağlam temellere dayanmamaktadır. Mahsul miktarı ve randıman derecesi, ekilen toprak miktarı ve tohum kalitesine bağlı ise de, herşeyden evvel yağmur miktar ve zamanına tâbidir.

Yurdumuzun buğday meselesinin halli, yani bu mahsulün istikrarlı ve iyi verimli bir hale gelmesi, ilk plânda su meselesinin haline, dolayısıyla bütün lüzumlu yerlerde ve bilhassa kuşağıle beraber İç Anadolu'da sulama tesisleri meydana getirilmesine bağlıdır.

Su, yalnız ziraati ilgilendiren bir mesele değildir. Enerji, transport ve sıhhat bakımlarından da memleketi alâkadar etmektedir. Devlet, bilhassa 1937 senesindenberi su meselesini plânlı bir şekilde halletme yolunu tutmuştur^[9].

Ziraat işlerimizde sulama işinin önemi ötedenberi malûmdur. Osmanlı İmparatorluğu zamanında sulama işlerine başlanılmışsa da bu sahada yapılan iş Konya Ovasının cüz'î bir kısmının Beyşehir gö-lünden açılan kanallarla sulanmasına inhisar etmiştir. Mamafih bu küçük tesisatın oynadığı faydalı rolü azımsamamak lâzımdır. Bu küçük çaptaki muvaffakiyet sulama işlerimize verilen ehemmiyetin ne-kadar yerinde olduğunu göstermiye kâfidir.

Buğday işlerimizde sulama esaslı, verimli tek çare olmakla beraber senelik yağış miktarı 250-300 milimetre olan sahalarımızda muvaffakiyetle tatbik olunabilecek ve köylümüz tarafından ötedenberi zaten iptidai bir şekilde başarılmakta olan bir tedbir daha vardır: Kuru ziraat (dry farming). İki senelik yağışı bir mahsule tahsis etmek tarzında tarif edebileceğimiz kuru ziraati daha fennî, kolay ve verimli bir tarzda yapmak için Eskişehirde bir devlet enstitüsü yıllardır çalışmalarını ilerletmektedir.^[10]

[8] Prof. Ali Tanoğlu, zikrettiğimiz eserinde 1220 ve 1292 senelerinin mahsulünü mahveden mutlak ve son zamanlarda 1928 ve 1932 senelerinin nisbî kuraklığından bahsetmektedir (s.49).

[9] «1937 tarih ve 3132 sayılı kanunla yeni su siyasetinde takip edilen hedefler şunlardır: 1) Bataklıkların kurutulması, 2) Nehirlerin islâhı, 3) Arazinin sulanması, 4) Su kuvvetinden faydalanma, 5) Şehirlere içme suyu temini. Bunun için Nafia Vekâletine bağlı yeni ve geniş kadrolu su teşkilâtı vücade getirilmiş, gerekli tahsisat kabul edilmiş, evvelâ beş senelik bir plâna işe girilmiş, bu beş senelik plândaki işler bitirilmiş ve şimdi ikinci beş senelik plâna geçilmiştir.» Ali Tanoğlu, zikredilmiş eser, s. 57.

[10] Bak: Kıraç, Eskişehirde drayfarming araştırmaları. İstanbul, 1937.

İklim şartları içinde suhnet bakımından buğday istihsalimizi alâkadar eden mühim bir mesele daha vardır: Kış ve yaz buğdayı meselesi.

Kış buğdayı sonbaharda ekilir ve yaz başlarında hasat edilir. Yaz buğdayı ilkbaharda ekilir ve kış buğdayından kısa bir müddet sonra hasat edilir. Dünya buğday mahsulünün büyük kısmı kış buğdayıdır. Ancak, kışları uzun süren ve —20 den aşağı sürekli soğuklar yapan ve mahsulü dondan koruyacak devamlı bir kar tabakası mevcut bulunmayan bölgelerde yaz buğdayı ekmek zarureti vardır, aksi takdirde sonbaharda ekilen buğdayın donarak mahvolması tehlikesi büyüktür.

Türkiyede kışları sert olmayan bölgelerde (Trakyada, Batı, Cenup ve Cenup Doğu Anadolu ve Orta ve Doğu Anadolu'nun basık yerlerinde) kış buğdayı ekilir. Doğu ve Orta Anadolu'nun sert kış yapan yüksek yaylalarında yaz buğdayı ekilmektedir.

Kış buğdayı, toprakta daha fazla kalıp sıcaklık ve nemlikten daha çok faydalandığı için yaz buğdayına nisbetle daha verimlidir. Bundan başka yaz buğdayı tabiat kaprislerine daha ziyade maruzdur. Yaz buğdayı ancak bahar yağmurlarından faydalanabilir. Baharda kuraklık kış buğdayını müteessir eder, fakat yaz buğdayını mahveder. Bu hususları iyi bilen Türk köylüsü imkân buldukça daima kış buğdayına teveccüh etmektedir.

§ 3 — Buğday istihsal bölgelerimiz:

Buğday, memleketimizin hemen her tarafında istihsal edilmektedir. İstihsal miktarı bakımından memleketimizi dört buğday bölgesine ayırmak mümkündür: İç Anadolu; Doğu ve Cenup Doğu Anadolu; Cenup Anadolu ile Ege, Marmara ve Trakya havzaları; Şimalî Anadolu.

İç Anadolu (Ankara, Eskişehir, Kütahya, Afyon Karahisar, Konya, Niğde, Kayseri, Kırşehir, Yozgat, Sivas vilâyetleri) kendini buğday ziraatine veren ve memleket buğdayının $\frac{1}{3}$ ünden fazlasını istihsal eden bölgemizdir.

Bu bölgenin nüfus kesafeti nisbeten düşük olduğundan elde edilen buğdayın mühim miktarı büyük şehirlerimize sevk edilir. İç Anadolu, ortalama yıllık yağışa kavuştuğu seneler memleket zahire ambarıdır.

Doğu ve Cenup Doğu Anadolu (Malatya, Elâzığ, Tunceli, Bingöl, Muş, Bitlis, Siirt, Hakâri, Van, Ağrı, Kars, Erzurum, Gümüşhane,

Erzincan, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Gaziyayın, Maraş vilâyetleri) bölgesi hâlen memleket buğdayının takriben $\frac{1}{4}$ ünü istihsal etmektedir. Cenup Doğu vilâyetleri bilhassa iyi mahsul senelerinde ihracatçı mıntakadır.

Cenup Anadolu, Ege, Marmara ve Trakya bölgesi (Seyhan, İçel, Antalya, Muğla, Aydın, Denizli, İzmir, Manisa, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Kocaeli, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne vilâyetleri) bölgesi memleket buğday istihsalinde takriben $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{6}$ bir paya sahiptir. Ancak bu bölge memleketimizin en fazla nüfus kesafetine malik olduğundan bilhassa büyük şehirlerin bulunduğu vilâyetler esaslı buğday ithalâtçılarıdır.

Şimalî Anadolu (Çoruh, Rize, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Sinop, Kastamonu, Zonguldak vilâyetleri) bölgesi buğday için elverişsiz çok ve devamlı yağışlı iklimi dolayısıyla buğday istihsalimizde ancak $\frac{1}{25}$ gibi küçük bir paya sahiptir. Karadeniz bölgesi memleketin diğer kısımlarından buğday ithal ettiği gibi halkın büyük bir kısmının esas gıdasını bilhassa mısır ve diğer ziraî mahsuller teşkil eder.

§ 4 — Buğday verimi:

Buğday verimini hektar başına kental ile ölçmek âdet olmuştur. Memleketimizde verim 1926-1934 yılları arasında ortalama 8,2 kentaldir.^[11] 1937 istatistiklerine göre daha sonraları bu miktar 10-11 kentale ulaşmıştır.

Memleketimizde buğday verimi seneden seneye ve bölgeden bölgeye çok tahavvül etmektedir. Verim herşeydeh evvel bahar yağmurlarına bağlıdır. Türkiyenin zahire ambarı olan İç Anadolu'da verimin zaman ve mekân dahilinde nekadar oynak olduğunu şu misaller pek açık olarak gösterebilir:^[12]

1939 da hektar başına kental:

Ankara	11,4
Konya	5,5
Eskişehir	7,1
Sivas	18,3

[11] Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye Ziraatında hububatın yeri ve ehemiyeti, (Yüksek Ziraat Enstitüsü çalışmaları, No. 45), Ankara 1937. Sah. 14.

[12] İstatistikler Prof. A. Tanoğlu'nun zikredilmiş eserinin 60 mci sahifesinden alınmıştır.

Ankara vilâyetinde hektar başına kental:

1932	5
1934	3,9
1937	14,5
1939	11,4

Yağıştaki istikrarsızlık verim ve dolayısıyla mahsulde istikrarsızlığı doğurmaktadır. İç Anadolu'da buğday monokültür durumunda bulunduğu için bilhassa bu büyük bölgede çiftçinin mukadderatı ve onu takiben memleketin buğday vaziyeti İç Anadolu'ya yağacak bahar yağmurlarına bağlıdır.

Verimin iklim ve toprak şartlarından başka bir âmili de tohum kalitesidir. İleri ziraat memleketlerinde, muayyen tabii şartlar içinde yüksek verim temin edecek tohum elde edilmesine devamlı bir surette çalışılmaktadır. Almanların 19 uncu asırda bilhassa şeker pancarı ve çavdar sahasında istifa usulile yüksek verimli tohumlar elde ettikleri malûmdur.

Buğday sahasında bilhassa Amerika Birleşik Devletlerinde ve Kanadada tohum ıstıfası çok ilerlemiştir.

Türkiyede Ziraat Vekâletinin bellibaşlı buğday mmtakalarında kürdüğü tohum islah istasyonları kendi muhitlerinin tabii şartlarına en uygun yüksek verimli ve standardize tohum elde etmeye ve bunları çiftçi arasında yaymaya çalışmaktadırlar^[13].

Memleketimizde buğday verimini yabancı memleketlerinki ile mukayese edelim: Şimalî Almanya, Norveç, İsveç, Hollânda, Belçika, İngiltere ve Şimalî Fransada verim, umumiyetle 20 kentalın üstündedir. Avrupada cenuba ve şarka doğru gidildikçe verim azalır. Orta Avrupada 8-20 kental arasındadır. Cenup ve cenubu şarkî Avrupada 8-15 arasındadır.

Komşularımızın bazılarında verim bizden yüksektir. Harbe tekdüm eden senelerde verim Romanya ve Yugoslavyada 11, Bulgaristanda 14, Yunanistanda 10, Rusyada 8, Suriyede 8,5, Mısırdada 22 kental civarındaydı.

Bütün dünyada buğday verimi ortalama 9,5 kentaldır.

[13] Türkiyede ve yabancı memleketlerde tohum islah ve standardizasyonu için bak: Ziraat Mahsulleri satış organizasyonlarının umumî vazifeleri (Baade) s. 97-126. Ziraat Vekâleti Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi yayını, Ankara 1938.

§ 5 — Buğday cinsleri:

Memleketimizde yetişen buğdaylar bellibaşlı iki cinste toplanabilir: a) Sert buğday (*triticum durum*), b) Yumuşak buğday (*triticum vulgare*). Bu iki cins de tâli cinslere ayrılırlar^[14].

Sert buğdaylarda protein (başka tâbirle glüten veya öz) ve yağlı maddeler yumuşak buğdaylara nazaran daha fazladır. Sert buğdaylarda randıman (%75) yumuşaklara (%73) nazaran daha üstündür^[15]. Fakat glütenin pişme kabiliyeti yumuşakta daha üstün olduğundan yumuşak buğdaylar bilhassa ekmeklik un için elverişlidir. Sert buğdaylar daha ziyade makarna, irmik, bulgur ve emsali imalinde kullanılmakta ve icabında ekmeklik un için yumuşak buğdaya karıştırılmaktadır. Yumuşak buğday ekmeğe elverişliliği dolayısıyla sert buğdaydan daima biraz daha pahalıdır.

Memleketimizin iklimi ve toprağı birçok mmtakalarda sert buğdaya uygundur. Bu mmtakalarda yumuşak buğdaylar da zamanla sertleşmektedir. Çiftçimiz bu hâdiseye «tohum dönmesi» der.

Türkiyede sert ve yumuşak buğday yetiştiren mntakalar tarzında bir tasnif yapmanın imkânı yoktur. Bundan başka her iki nevi de hem kışlık ve hem de yazlık buğday olarak ekilmektedir. Yumuşak ve sert buğday cinslerini ayırdetmek için kolay bir usul vardır. Sert buğday tanesinin kesiti (maktarı) parlak, sert ve cam gibidir, yumuşak buğdayda kesit tozlu ve donuktur. Bundan başka sert buğdayın unu taneli (irmik gibi) ve sarımtraktır, yumuşak buğdayın unu ise tanesiz ve beyazdır.

§ 6 — Buğday ticaret ve istihlâki:

1938 de Ankarada toplanan, Birinci Köy ve Ziraî Kalkınma Kongresinin neşriyatına göre^[16] Türkiyenin 1937 senesi buğday istihsalı takriben 3 milyon tondur (resmî istatistiklerde aynı sene için 3,7 milyon ton vardır). Kongre çalışmalarına göre, bu istihsal mikdarının kullanılış tarzı şöyledir:

[14] Bu meseleler hakkında bilhassa Leningrad Akademisinden Prof. Zhukowsky'nin «La Turquie Agricole. Moskou 1933» adlı eserile Mirza Göknil'in «Türkiye buğdayları 2 cilt 1935» adlı eserleri en geniş me hazlardır.

[15] 100 Kg. buğdaydan elde edilen un mikdarına buğday randımanı denilmektedir.

[16] Tarla Ziraatı Komisyonu Raporu (Hububat).

	<u>Bin ton</u>
Köylü tarafından müteakip sene tohumluğu	
olarak ayrılan	600
Şehir ve kasaba halkı sarfiyatı	700
Yabancı memleketlere satılan	100
Köylü tarafından istihlâk edilen	1.600
	<hr/>
Toplam	3.000

Köylünün bizzat istihlâk ettiği ve tohuma ayırdığı mikdarm tahmine dayandığı şüphesizdir. Piyasa ile hiçbir teması bulunmayan bu mikdarm 2,2 milyon ton olup olmadığını tahkik edebilecek durumda değiliz. İhracat miktarı gümrük istatistiklerinden alınmıştır. Şehir halkı sarfiyatı için ileri sürülen miktar da yine kısmen tahmine dayanmaktadır. Bu tahmin şehir ve kasaba halkının nüfusa göre nazarı istihlâk miktarı, Devlet Demiryolları buğday nakliyatı ve Ziraat Bankası mübayaaları hesapları ile kuvvetlendirilmiştir.^[17]

Memleketimizde buğday ticaret organizasyonu henüz vâdeli büyük muamelelerin yapılmasına müsait değildir. Bundan başka ambarlama, temizleme işleri de tamamiyle asrileşmemiştir. Buğdayın iç ve bilhassa dış ticarete kolayca alınıp satılması ve üzerinde vâdeli muamelelerin cereyan etmesi için standardize edilmesi, yani tiplere ircaı lâzımdır. Buğdayın muayyen tiplere ircaı evvelâ bir istihsal, sonra da bir temizleme ve bakma meselesidir. İstihsalde mahsulün dış ve iç (fizik ve şimik) durumunun zaman içinde istikrar bulması için evvelâ tohumları islâh etmek lâzımdır. Bu sahada Devlet tohum islâh istasyonları vasıtasile hayli zamandır çalışmakta ve çalışmalar müspet neticeler vermiye başlamış bulunmaktadır. Standardizasyon bilhassa dış ticaret için elzem bir keyfiyettir. Devamlı buğday ihracatçısı vaziyetine geçmek ve dünya piyasasında devamlı müşteri bulmak arzusunda bulunan her müstâhsil memleket için mahsulünü standardize etmek ve bu suretle mahsul ve hattâ nümune görülmeden ve tipik adı veya numarası söylenmek suretile satış muamelesi yapabilmek şarttır. Büyük dünya buğday ihracatçılarının hemen hepsi mahsullerini çoktan standardize etmiş bulunmaktadır.

Memleketimizde Ziraat Vekâleti tohum islâhı işleriyle uğraşırken

[17] Ziraat Mahsulleri Satış Organizasyonlarının Umumi Vaziyeti. Zikredilmiş eser, s. 109 ve devamı.

Ticaret Vekâleti de Standardizasyon Müdürlüğü teşkilâtine, bilhassa ihracat mallarımızın muayyen tiplere ircaile meşgul bulunmaktadır. Buğday standardizasyonunda dikkat nazarına alınacak noktalar şunlardır: a) Hacim ağırlığı, b) Nemlik, c) Temizlik, d) Yeknasaklık, e) Glüten miktar ve kalitesi^[18].

a) Hacim ağırlığı için beynelmilel ölçü, hektolitredir. Türkiye buğdayları henüz islâh edilmemiş olmakla beraber hektolitreye ekseriyetle 73-77 dir. Bu rakamlar en iyi Amerikan buğdaylarının derecesidir.

b) Türk buğdaylarında halihazırda rutubet %13 tür. Bu hususta da standardize edilmiş en iyi buğday nevelerile aynı seviyede, hattâ onlara üstün durumdayız.

c) Temizlik hususunda ölçü buğdayın ihtiva ettiği yabancı maddeler oranıdır (nisbetidir). Türk buğdayları henüz yüksek bir temizlik derecesi arz etmemektedir. Buğdaylarımızda çavdar, delice, taş, toprak ve ot tohumları miktarı hayli yüksektir. Bunların makinalar vasıtasile ayıklanması lâzımdır.

d) Yeknasaklık hususunda da buğdaylarımız iyi bir durumda değildir. Sert ve yumuşak buğdaylarımız ekseriyetle karışıktır, yani mahlûttur. Bu sahada %2 ilâ 10 gibi beynelmilel tolerans oranlarına varmak için çok çalışmak lâzımdır.

e) Glüten miktarı cihetinden buğdaylarımız iyi bir durumdadır. Yeknasaklık ve temizlik temin edilince, glüten miktarında da istikrar kendiliğinden hâsıl olacaktır.

§ 7 — Buğday dış ticareti:

Buğday istihsal ve iç ticaretine ait istatistiklerimizde büyük bir tahmin payı bulunduğunu evvelce de söylemiştik. Buğday dış ticaretine ait istatistiklerde böyle bir mahzur yoktur. Rakamlar buğday ithalât ve ihracat hareketlerini takip eden gümrük kayıtlarına dayanmaktadır. Evvelce de işaret ettiğimiz gibi, 1930 senesi buğday ekonomimizde bir dönüm noktasıdır. 1930 senesine kadar ithalâtçı durumda bulunan memleketimiz aynı tarihten itibaren ihracatçı vaziyetine

[18] Bu hususta Ziraat Mahsulleri Satış Organizasyonlarının..., zikredilmiş eserde (s. 104-109) geniş malûmat vardır.

geçmiştir. Son on senelik buğday istihsal ve ihracatımızı şöyle toplamak mümkündür^[19]:

(Bin ton hesabı)

<i>Sene</i>	<i>İstihsal</i>	<i>İhracat</i>
1931	2.993	17
1932	1.890	32
1933	2.671	27
1934	2.714	87
1935	2.521	65
1936	3.853	34
1937	3.695	108
1938	4.270	102
1939	4.205	24
1940	4.065	64

Türkiyenin dünya buğday müstahsilleri arasında önemli bir yer tutmakta olduğuna evvelce işaret etmiştik. Buna mukabil memleketimizi buğday ihracatçıları arasına sokmak için vakit henüz erkendir. 1938 de muhtelif memleketlerden yapılan buğday ve buğday unu ihracatı toplamı 17,6 milyon tondur^[20]. Aynı yılda -1938 en çok ihracat yaptığımız yıllardan biridir- Türkiye harice 102 bin ton buğday satmıştır. Şu halde 1938 de dünya buğday ihracatındaki payımız ancak %0,57 dir.

§ 8 — Buğday sahasında Devlet müdahalesi:

Memleketimizde Cumhuriyet rejiminin kuruluşundanberi yurdun her bakımdan kalkınması için devletin türlü tedbirlere başvurduğu hepimizce malûmdur. Bu tedbirlerin de bilhassa toprak mahsullerimizin bol ve iyi bir surette elde edilmesi, elverişli münakale ve pazar şartlarından ve icabında himayeli ihraç imkânlarından faydalanması sahasında teksif edildiğini biliyoruz.

Temel mahsulümüz olan buğdayın istihsal safhasında devletin ne gibi tedbirlere tevessül ettiğine daha evvel de işaret etmiş bulunuyoruz. Su meselesinin bir plân içinde halline gidilmesi ve tohum

[19] Türkiye Harici Ticaret Resmî İstatistikleri tahlil ve mukayese raporu (İstatistik U. M. neşriyatı) 1941. Merkez Bankası bültenleri 1941-1942.

[20] Annuaire international de statistique agricole 1939-40. Rome 1940.

islâh istasyonlarının çalışmaları evvelce bahis mavzuumuz olmuştu. Her sene biraz daha genişliyen demiryolu şebekemizin buğday için nekadar mühim olduğunu tebarüz ettirmeye ayrıca hacet görmüyoruz. Devlet Demiryollarının 1934/35 senesinde 303.000 ton buğday taşıdığını^[21] ve 1939 dan sonra ordu ihtiyaçları dolayısıyla bu miktardam hayli artmış bulunduğunu söylemek, meselenin önemini meydana koymıya kâfidir. Doğu ve Cenup Doğu Anadolu demiryollarımızın inşasının bu mmtakalardaki buğday istihsalini arttıracak şüphesizdir; çünkü bu bölgelerde sırf münakale imkânsızlığı dolayısıyla henüz istihsale açılmamış büyük ve elverişli buğday topraklarımız vardır.

Devletin, Cumhuriyet ilânından bir müddet sonra aşarı kaldırmakla ziraatimize ve bu meyanda buğday istihsalimize ne derece büyük yardımda bulunduğu noktasını burada ayrıca tafsile lüzum görmüyoruz. Buğday istihsalimizin 1928 den sonra mer'iyete giren gümrük tarifemizle yabancı buğdaylara karşı esash bir şekilde himaye edildiği ve ancak bu suretle Amerikan buğdayının rekabetinden kurtularak memleket istihlâkini karşılayıp ihracat imkânları bile temin ettiği herkesçe bilinen bir keyfiyettir.

Devlet, buğday dâvamızın önemli bir safhası olan muhafaza ve temizleme işleriyle de yakından alâkadar olmuştur. Buğdayı büzülmenden iyi muhafaza etmek, hiç olmazsa istihsal kadar ehemmiyetli bir iştir. Memleketimizde köylü, buğdayı ötedenberi toprak kuyularda veya ahşap ambarlarda muhafaza eder. Bu iki usul de buğdayın kurtlanma ve küflenmesine karşı tam bir emniyet temin etmez. Buğday muhafazası için bugün kullanılan tesisler kârgir ambar ve silolardır. Asrî ambarlarla silolar bilhassa ihracat yapan bölgeler için elzemdir. Tohumluk için saklanan buğdayların da mazbut ambarlarda hifzedilmesi mahsul için tabii çok faydalıdır. Devlet, ilk olarak büyük istihsal ve ihraç merkezlerinde ambar ve silo inşasını ele almış ve bu sahada şimdiden ehemmiyetli neticeler almıştır.

Silo kelimesinin aslı İspanyolcadır. toprakta açılan buğday kuyusu demektir. Bugünkü silolar altı yedi katlı büyük binalardır. Ekseriyetle demiryolu ve limanlar gibi sevk merkezlerinde kurulurlar. Buğday, binanın üst katından girer. her katta fizik veya şimik bir temizleme geçirdikten sonra en alt kattaki depoya varır. Oradan da, değirmene girecek bir vaziyette, iç veya dış ticarete sevk olunur. Harp başladığı tarihlerde memleketimizde 14 silo vardı. Ankara, Konya, Eskişehir, Demirköy, Polatlı, Derince ve Haydarpaşa gibi mer-

[21] Ziraat Mahsulleri satış organizasyonlarının....., zikredilmiş eser s. 109.

kezlerde kurulan siloların hep beraber alabildiği miktar takriben 70 bin tondur. Silolar halen Toprak Ofisinin işletmesindedir. Yalnız Haydarpaşa silosu Devlet Demiryollarının idaresindedir.

Büyük istihsal mmtakalarında yeniden büyük kârgir ambarlar inşası için 1942 senesinde Ziraat Vekâleti kâfi tahsisatla işe başlamıştır.

Devlet, Ziraat Bankası ve bankanın müzaheretinde bulunan kredi kooperatifleri vasıtasile çiftçiye kolay ve ucuz kredi temin etmektedir. Ziraat Bankasının 1937 de çiftçiye (bütün ziraî mahsuller için) verdiği kredi yekûnu 75 milyonu (1923 de 9 milyon) bulmuştur^[22]. Devletin, bazan parasız, bazan da taksitle temin ettiği sürme ve hasat makine ve yedek parçalarını da burada kaydetmek lâzımdır.

Devletin, standardizasyon sahasında faaliyete, Ticaret Vekâleti Standardizasyon Müdürlüğü yo'ile harpten hayli evvel başlamış olduğuna yukarıda işaret etmiştik.

Devletin buğday ekonomimizdeki tesirli tedbirlerinden biri de buğday fiyatlarına müdahalesidir. Bu müdahale bidayette buğday kıymetlendirme, yani Türk köylüsünün esas mahsulünün kıymetini koruma tarzında kendini göstermiş, 1939 harbinin tesirleri memleketimizde hiss olunmaya başlanınca, buğday fiyat politikası hem istihsal teşvik, hem de fiyatları makul bir hadde tutma hedeflerine göre tâdil edilmiştir.

Buğday pivasasındaki devlet fiyat politikasını şöylece hülâsa etmek kabildir: Türkiye 1930 senesine kadar buğday ithalâtçısı vaziyetini muhafaza etmiştir. Bu tarihe kadar buğday ekonomimize devlet müdahalesi, bilhassa istihsalı genişletmek hususunda muhtelif sahalarda alınan tedbirlere inhisar etmiştir. 1931 den itibaren millî istihsal memleket ihtiyacını karşıladıktan başka ihracat imkânları da göstermeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren hükümet buğday ihracı işini de tanzime ve teshile koyulmuştur. Buğday istihsalimizin çoğalmasının sebeplerini şöyle sıralıyabiliriz: Demiryolu şebekemizin genişlemesi, istihsal kredisinin faydalı bir şekilde tanzimi, himayeli gümrük tarifesinin yürürlüğe girmesi, tohum islâh teşkilâtının verimli faaliyeti ilâh.. neticesi bir taraftan ekim alanının genişlemesi, diğer taraftan verimin artması. Meteorolojik şartların da (1932 senesi müstesna) buğday ziraatine elverişli bir seyir takip ettiğini unutmamak lâzımdır.

1930 senesinden itibaren görülen istihsal bolluğu fiyat düşüklü-

ğünü meydana getirmiştir. Genel kriz tesirile dünya buğday fiyatları da o tarihlerde çok düşmüş bulunduğundan, ihracat fiyatları iç buğday fiyatlarımızdaki sukutu frenliyememiştir. Devlet, çiftçinin temel mahsulünü korumak için 3 temmuz 1933 tarih ve 2056 numaralı kanunla buğdayı kıymetlendirme politikasına başvurmuştur. Bu kanunun metnini aynen kaydedelim^[23]: Madde 1 — Buğday fiyatını korumak ve tanzim etmek maksadile hükümet lüzum gördüğü takdirde müstahsillerin satılığa koyacağı buğdayı tesbit edeceği fiyatlarla Ziraat Bankası vasıtasile alıp satmaya mezundur. Madde 2 — Buğday alım satım, saklama şekil ve şartlarile alım ve satış yerleri ve buna müteferri diğer hususlar İcra Vekilleri Heyeti kararile tanzim ve tayin olunur. Madde 3 — Mübayaaya edilecek buğdayların elden çıkarılarak tasfiyesi neticesinde tahassül edecek senevi bir milyon liraya kadar zarar hükümetçe tesviye ve elde edilecek kâr silo ve depolar inşasına tahsis olunur. Madde 4 — Buğdayın mübayaası için Ziraat Bankasınca açılacak kredinin miktarı ve buna hesap edilecek faizin nisbeti İcra Vekilleri Heyetile banka arasında kararlaştırılır. Madde 5 — Ziraat Bankası pazar yerlerinde alacağı buğdayın bedellerini peşin olarak sahiplerine tesviye eder. Madde 6 — Bu kanun neşri tarihinden itibaren muteberdir. Madde 7 — Kanunu icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Bu kanunun gözettiği asıl hedef buğday fiyatlarını muayyen bir hadden aşağı düşürmemektir. Bu iş başarılıken meydana gelecek stoku millî bir müessese elile iç veya dış piyasaya satmak, silo ve depo inşasına hız vermek de kanunun tâli hedefleri arasındadır.

Bilâhara 29 mayıs 1934 tarihli «Buğdayı Koruma» kanunu yolile Devlet, Ziraat Bankasının buğday alım ve satımından meydana gelebilecek zararı kapatmak için un ve undan mamul bütün maddelere bir vergi vazetmiştir. 1938 temmuzunda «Toprak Mahsulleri Ofisi» kurulmuş ve yukarıdaki kanunla Ziraat Bankasına verilen vazifeler bu Ofise devredilmiştir.

Buğdayı Koruma Kanununun tesirli neticelerini yakından anlamak için 1929-1939 arasında Türkiyede ve cihan piyasasında buğday fiyatlarını tetkik etmek ve bu arada bilhassa kanunun yürürlüğe girdiği 1933 senesinden sonraki fiyatlara dikkat etmek faydalıdır. Aşağıdaki tabloda yapılacak mukayeseler, Türkiyede buğday fiyatının

[23] 1941 senesinden itibaren buğday fiyatları yükseldiği için, Buğdayı Koruma Kanunu yeni bir kanunla (No. 4159) yürürlükten kaldırılmıştır.

Devlet müzaheretile hemen daima beynelmilel piyasa fiyatlarından yüksek tutulduğunu meydana koymaktadır[24].

(Fiyatlar kilogram başına kuruş olarak gösterilmiştir.)

Yıl	İstanbul		Londra		Newyork		Winnipeg	Buenos Aires
	Yu-muşak	Sert	North Man. II	Plata Ros.	Red Winter II	Man. I	North Man. II	
1929	12,83	
1930	7,76	
1931	4,77	
1932	4,99	4,84
1933	4,54	4,09	4,04	3,50	5,26	4,32	3,27	2,89
1934	4,51	3,75	3,92	3,04	4,75	3,88	3,34	2,58
1935	5,64	5,85	4,23	3,45	4,78	4,26	3,72	3,—
1936	6,03	6,01	5,02	—	5,49	4,74	4,20	4,37
1937	6,08	6,31	7,02	5,93	6,13	6,64	5,99	4,93
1938	5,61	5,37	5,27	—	3,98	4,92	4,35	2,79

1930-1939 seneleri arasında buğday istihsal hacmimizin arttığını evvelce kaydettiğimiz istatistiklerden takip etmek mümkündür. Bu istihsal artışının sebeplerini yukarıda tesbit etmiştik. Devletin takip ettiği buğdayı kıymetlendirme siyasetinin de 1933 den sonra buğday istihsalini koruduğu muhakkaktır. Ancak resmî istatistiklerde 1935 den sonra kaydedilen büyük istihsal artışlarının hakikatin hayli fevkinde olduğu kanaati hâkimdir. Fiyat, stok, istihlâk ve dış ticaret sahalarımızda yapılan tetkikler istihsalimizin 1936 senesinden sonra da 3 milyon tonu büyük mikyasta tecavüz etmediği kanaatini kuvvetlendirmektedir. Bu suretle resmî istatistiklerde iyimser tahminlere hayli yer verildiği anlaşılmaktadır.

§ 9 — 1939 harbi içinde buğday durumumuz ve buğday siyasetimiz:

İçinde bulunduğumuz ikinci Umumî Harp 1939 senesi eylülünün bidayetinde başlamıştır. Bu tarihte 1939 senesi buğday mahsulümüz hemen tamamen ambara alınmış bulunuyordu. Harp icabı ordumuzun kısmen seferber hale konulması büyük bir çiftçi kütesini istihsal sahasından uzaklaştırmış ve dolayısıyla 1940 dan itibaren buğday

[24] Tablodaki fiyatlar Türkiye için «T. C. Merkez Bankası Bültenlerinden, yabancı piyasalar için «Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich 1938» dan alınmıştır. Yabancı fiyatlar resmî kambiyo rayicile kuruşa tahvil olunmuştur.

üretimini azaltmıştır. Kısmî seferberlik aynı zamanda buğday istihlâkimizi de arttırmıştır. Bu artışın muhtelif sebepleri meyanmda köylümüze ortalama orduda memleketindekinden daha fazla buğday tahsis olunduğunu da ileri sürmek kabildir.

1940 senesi mahsulünün resmî istatistiklerin gösterdiği 4.065.000 tondan hayli aşağı olmasının sebepleri arasına ordu seferberliğinden başka Erzincan ve havalisindeki yer sarsıntısını ve birçok buğday mntakalarımızda ve bilhassa Ege havzasındaki su basmalarını ilâve edebiliriz. Bunlardan başka 1940 senesi bahar yağmurları da yurdun birçok bölgelerinde kıt olmuştur.

1940 senesinde kısaca zikrettiğimiz âmiller istihsalı tenkis ve istihlâki tezyit istikametinde buğday muvazenemizi bozarken, ihracata devam etmemiz hiç de doğru telâkki olunamaz. Filhakika harbin nekadar devam edeceği malûm bulunmaz ve bir taraftan da istihsal azalırken imkân nisbetinde stok yapacak yerde, Toprak Mahsulleri Ofisinin ihracata devam etmesini, bizce malûm olmıyan mücbir bir âmil yoksa, müdafaa etmek imkânı yoktur (1940 ihracatımız 64.000 ton).

1940 senesi mahsulünün ümit ve tahmin edilen miktarda zuhur etmemesi ve dünya harbinin gittikçe yayılarak sürüp gitmesi hükümeti, Millî Korunma Kanunu çerçevesi içinde, buğday ve diğer hububat sahasında bir takım tedbirler almıya sevk etmiştir. Koordinasyon Heyeti kararları yolile alman bu tedbirler evvelâ Toprak Mahsulleri Ofisini buğdaydan başka diğer hububatla da alâkadar etmiş, bilâhara hububat alım ve satımını yalnız Toprak Mahsulleri Ofisine hasretmiştir (teşrinisani 1940). Ofis, bu suretle memleketteki hububat stoklarını muayyen bir fiyatla satın almakla vazifelendirilmiştir. 1941 senesi bidayetinde de yine Koordinasyon Heyeti karare müstahsil elinde bulunan ve tohumlukla yemlik ihtiyaçlarından fazla olan hububata Millî Korunma Kanunundaki el koyma hükümlerinin tatbikine geçilmiştir.

Devlet bu tedbirlerle memleket buğday (ve bellibaşlı diğer hububat) mahsulünü bir elde toplayıp stok etmek ve ordu ile şehir ve kasabalar ihtiyacını yine aynı elden temin etmek gayesini istihdaf etmiştir. Bu tedbirler bir taraftan memleket hububat stoku hakkında eşaslı bir fikir edinilmesini temin ederken, diğer taraftan da Ofisin satın alma fiyatları vasıtasile hububat fiyatlarını muayyen bir seviyede tutmayı da hedef ittihaz etmiştir.

1941 senesi istihsalı hakkında neşredilmiş istatistik malûmatı yoktur. Fakat 1940 dan müdevver istihsalı azaltıcı âmillerden başka

bu yılın yağış şartlarının pek elverişli olmadığı da malûm bulunduğuna göre, 1941 buğday mahsulünün 2,5 milyon tonu aşmadığını kabul etmemiz icabettmektedir. 1941 mahsulünün ekim zamanından itibaren Devlet tarafından hububata muayyen fiyatlarla el koyma hususunda alman kararların da 1941 senesinde çiftçiyi mahsulü tezyide pek heveslendirmedeği de ileri sürülebilir.

El koyma kararlarının istihsalde menfi tesir yapmaması için mahsulü satın alma fiyatı ile fiyatlar umumî seviyesi arasında bir âhenk kurmak icabeder. Halbuki fiyatlar, bilhassa köylünün yakından alâ kadar olduğu emtia fiyatları harp başından itibaren hızlı ve devamlı bir yükselme göstermiş, buna mukabil Hükûmetin tesbit ettiği buğday alım fiyatları hiçbir vakit bahis mevzuu yükselme nisbetine yetişmemiştir. Bu mühim noktayı aydınlatmak için, buğdaya el koyma fiyatlarıyla köylünün en çok satın aldığı emtia fiyatlarını muhtelif tarihlerde mukayese edelim^[25]:

Emtia	1938 ortalaması		1940 Son ayı		1941 Son ayı	
	Fiat (kuruş)	Nisbî fiyat	Fiyat (kuruş)	Nisbî fiyat	Fiyat (kuruş)	Nisbî fiyat
Buğday [26]	5,61	100	8,88	158	9,5 [29]	170
Şeker (toz) [27]	28,—	100	38,—	136	48,—	171
Petrol [27]	17,22	100	22,15	130	25,42	147
Kaput bezi [27]	25,—	100	35,—	140	75,—	300
Basma [27]	30,—	100	45,—	150	75,—	250
Lâmba şişesi [27]	5,—	100	10,—	200	12,50	225
Sabun [27]	39,—	100	48,—	123	70,—	180
Sığır derisi [28]	64,—	100	100,—	156	160,—	250
Mih [28]	58,—	100	110,—	190	235,—	405

1938, 1940 ve 1941 senelerinde buğday fiyatı indeksi ile diğer seçik meta fiyatı indeksini hesap ve mukayese edelim:

[25] Fiyatlar, Ticaret Vekâleti Konjonktür Mecmuasından (sene 2, sayı 10-12) ve T. C. Merkez Bankası Bülteninden (sayı 42) alınmıştır. Nisbî fiyatlar tarafımızdan tertip olunmuştur.

[26] 1938 ve 1940 İstanbul Zahire Borsası fiyatları, 1941 Toprak Mahsulleri Ofisi ambarına teslim fiyatı.

[27] Ankara perakende fiyatı.

[28] İstanbul toptan fiyatı.

[29] İcra Vekilleri Heyeti kararile buğday alım fiyatı 27.12.1941 de 13.5 kuruşa çıkarılmıştır.

	1938	1940	1941
Buğday fiyat indeksi	100	158	170
Sekiz meta fiyat indeksi	100	153	241

1941 senesi sonunda Devlet buğdaya 1938 e nazaran %170 fiyatla el koyarken çiftçinin aldığı emtia fiyatları ortalama %241 e çıkmış bulunuyordu. Hesaba kattığımız emtia fiyatlarının Ankara ve İstanbulla münhasır bulunduğu, çoğunun tahditli satış yapan Devlet müesseseleri tarafından verildiği ve nihayet bir kısmının da toptan ticareti alâkadar ettiği gözönünde bulundurulursa, çiftçi için fiyat yükselmesinin hakikat halde %241 i çok aştığı görülür. Çiftçinin bahis mevzuu emtiayı ikinci ve üçüncü ellerden daha çok yüksek fiyatla temin edebildiği hepimizin malûmudur.

Buğday el koyma fiyatı ancak 27.12.1941 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti kararile 13.5 kuruşa ,yani 1938 e göre %241 e çıkarılmıştır^[30]. Görülüyor ki karar gecikmiştir. Bazı mmtakalarda çiftçinin buğdayı bırakıp el konmamış bulunan başka mahsuller yetiştirmeye, hattâ hayli kıymetlenen otu elde etmeye heves etmesinde kanaatimizce bu teahhurun de rolü vardır. Bundan başka yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden dolayı istihsalı teşvik için buğday fiyatını 13.5 kuruşa yani %241 e çıkarmak da kâfi değildi. Köylünün kara borsadan aldığı malların fiyatı 1938 e göre %300 ü hayli aşmış bulunuyordu.

El koyma fiyatlarının düşüklüğü ve köylüye şahsî istihlâki için bırakılan mikdarm 1942 başında nüfus başına ayda 10 kilograma indirilmesi (bu mikdar daha evvel 20 kilogramdı), bazı çiftçileri mahsullerini devletten gizlemeye sevk etmiş ve Toprak Mahsulleri Ofisi tahmin ettiği stoku yapamamıştır. Ofisin buğday ambarlama ve sevk teşkilâtının eksik bulunması az da olsa, bir mikdar stokun işe yaramaz hale gelmesini intaç etmiştir.

Buğday işlerimizin gittikçe sıkışık bir duruma girmesi, hükûmeti 1942 has'larında şehir ve kasabalarımızda istihlâki -ekmeği karne usulüne bağlanmak suretile- tahdide sevk etmiştir.

1942 senesi, buğday mahsulü, kış mevsiminin erken başlayıp şiddetli geçmesi neticesi -ekimi tahdit ve bazı mmtakalarda mahsulü dondurduğu için- yine tahminlerden aşağı zuhur etmiştir.

1942 mahsulü hasadının başında hükûmet, mahsulün gizlenip ka-

[30] 1941 nihayetinde buğday fiyatı 9.5 kuruştan 13.5 a yükseltilirken Ticaret Vekâletinin yukarıda yaptığımız hesaplara başvurarak buğday indeksi ile diğer emtia indeksini aynı seviyede birleştirdiğini tahmin ediyoruz.

ra borsada satılmasını önlemek ve gelecek seneler istihsalini teşvik ve tevsî etmek için buğdaya el koyma hükümlerini değiştirmiştir.

Yeni kararlarla devlet, çiftçinin mahsulünün yalnız %25 ine kilogram başına 20 kuruş fiyatla elkoymaktadır (sayısı mahdud büyük çiftçilerin mahsulüne daha yüksek nisbette elkonmaktadır). Çiftçi, elkonan mikdarı Toprak Mahsulleri Ofisine peşin para ile sattıktan sonra mahsulünün üst tarafını satmak hususunda, tâli mahiyette bazı mmtaka tahditleri hariç, tamamen serbesttir.

Toprak Mahsulleri Ofisi yeni kararlar neticesi yalnız ordunun iâşesile ve nâzım satışla -serbest piyasada buğday fiyatının fazla yükselmemesi için icabında ucuz fiyatla satıcı vaziyetine geçmekle meşgul olacaktı. Şehir ve kasabalar, belediyeleri vasıtasile buğdaylarını istihsal merkezlerinde serbest piyasadan bizzat temin edeceklerdi. Fakat mahsulün tahminden az zuhur etmesi ve dolayısıyla Ofisin kuvvetli stok temin edememesi (Başvekilin nutkundan stokun 600.000 ton olduğu anlaşılmaktadır) müesseseyi nâzım satış yapmaktan alıkoymuştur. Bunun neticesi 1942 mahsulü serbest piyasada aşırı fiyatlarla satılmıya başlanmıştır. Bu vaziyet karşısında Hükümet, Ofisi büyük şehirlerin iâşesine devama memur etmiştir.

Ofis, büyük şehirlerin iâşesi için serbest piyasadan da mübayaa yaptığından ekmek fiyatları bir mikdar yükseltilmiştir. Devlet sabit gelirli vatandaşlara -bilâhara fakir halk da bu gurupa sokulmuştur - el koyduğu buğdaydan ucuz fiyatla ekmek teminine devam etmektedir.

Devlet, yeni fiyat politikasile 1943 mahsulünü en geniş miqyasta teşvik etmektedir. Mahsulün el konan mikdarı çiftçiyi müteessir etmiyecek derecededir. Bundan başka el konan mikdara biçilen 20 kuruş fiyat da çiftçi için müsaittir. Bu fiyat 1938 e nazaran takriben %370 dir. Bu nisbet, fiyatlar umumî seviyesinin yükselme nisbetinden üstündür. Çiftçi, mahsulünün %75 ini daha yüksek fiyatlarla sattığından buğday istihsalinden çok kazançlı vaziyettedir.

Sayın Başvekil *Şükrü Saracoğlu* geçen sene programını okurken 1943 mahsulüne kadar 250 bin tonluk bir buğday açığımız olduğunu bildirdi. Borcunu ödemekte gecikmiş çiftçilerin teslimleriyle bu açığın bilâhara hayli azalmış bulunduğunu tahmin ediyoruz. Hükümet, Başvekilimizin bildirdiği gibi, açığı İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinden yapmakta bulunduğu ithalâtla kapamaktadır. Bütün güçlüklerle rağmen İskenderun ve Mersin limanlarından yapılan ithalât şimdiden önemli mikdara ulaşmıştır.

Devlet, yüksek fiyat, tohum dağıtma, kredi tevzii, ilâh.. gibi türlü

tédbirlerle 1943 mahsulünü teşvik ederken, Ziraat Vekâleti elile Devlet çiftliklerinde geniş mikyasta ekim de yapmıştır. 1942 güzünde havaların çok mülâyim gitmesi yurdun her tarafında geniş buğday ekimi yapılmasını temin etmiştir.

1942/43 kışı mülâyim geçmiştir. Bahar yağmurları da elverişli olduğu takdirde 1943 hasadının 3 milyon tonu tecavüz edeceğini katiyetle ileri sürebiliriz.

Mahsulün bolluğu ve yeni deflasyoncu maliye politikamız buğday fiyatlarını kendiliğinden makul bir hadde (belki 20 ilâ 25 kuruşa) düşürecektir. 1943 mahsulü ihtiyat stoklar temin ettikten başka karne usulü ile ekmek satılan şehir ve kasabalarımızda istihkak miktarının ziyadeleştirilmesini mümkün kılacaktır. Ancak, etüdümüzün başında da söylediğimiz gibi büyük buğday meselemizle harbin çıkardığı geçici buğday dâvamızı birbirile karıştırmamak lâzımdır. Harp sonu buğday durumumuzu da gözden uzak tutmamak mecburiyetindeyiz.

BİBLİOGRAFYA

- Ali Tanoğlu:* Ziraat Hayatı, İnci cilt, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü neşriyatından. İstanbul 1942.
- Kâzım Rıza:* Türkiye Ziraati ve Türkiye Ziraatinin mühim şubeleri. Yüksek Ziraat Enstitüsü çalışmaları, sayı 1, Ankara 1935.
- Şevket Raşit Hatipoğlu:* Türkiye Ziraatinde hububatın yeri ve ehemmiyeti. Y. Ziraat Enstitüsü çalışmaları, sayı 45. Ankara 1937.
- Şevket Raşit Hatipoğlu:* Dış ticaretimizde Ziraatin payı. Y. Z. E. çalışmaları, sayı 46. Ankara 1937.
- Ziraat Vekâleti:* Ziraat Mahsulleri Satış Organizasyonlarının Umumi Vazifeleri. 1 ci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi yayını. Ankara 1938.
- Ziraat Vekâleti:* Tarla Ziraati Komisyonu raporu (ayni kongre), Ankara 1938.
- A. Rüstow:* İktisadî Coğrafya, cilt I. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi yayınları, No. 5. İstanbul 1939.
- Galip Bahtiyar:* Türkiye İstihsalâtı: 1 — Buğday. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası neşriyatından, No. 5. İstanbul 1927.
- Faik Sabri Duran:* Türkiye Coğrafyası, İstanbul 1942.

- Mirza Göknil*: Türkiye Buğdayları, 2 cilt. İstanbul 1935.
- Celâl Yerman*: Ekonomik Coğrafya. Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi neşriyatından. İstanbul 1936.
- Ekonomi Bakanlığı*: Türkiye Millî Geliri. Konjonktür Servisi yayını. Ankara 1937.
- Ekonomi Bakanlığı*: Türk çiftçisinin istihsal ve geçinme vaziyeti. Konj. Ser. yay. Ankara 1938.
- Kıraç*: Eskişehirde drayfarming araştırmaları. İstanbul 1937.
- Şevket Kaya*: Türkiye Haricî Ticaret Resmî İstatistikleri tahlil ve mukayese raporu. Ankara 1941.
- H. Sadi*: İktisadî Türkiye. İstanbul 1932. Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi neşriyatından.
- Paul de Hevesy*: Le problème mondial du blé, Paris 1934.
- Zhukowsky*: La Turquie Agricole. Moscou 1933.
- Von Flüggé*: Türkische Volkswirtschaft. VII cilt.
- G. Paillard*: Etudes Economiques. Lausanne 1933.
- J. G. Kegomard*: Géographie Economique. Paris 1934.
- R. N. Brown*: Economie Geography. London 1936.

Sicilli Kavanin:

- Ticaret Vekâleti Standardizasyon Müdürlüğü neşriyatı.
- Annuaire international de statistique agricole 1939-40. Rome 1940.
- Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich 1938. Berlin 1939.
- Cumhuriyet Kanunları Rehberi (Fasih). İstanbul 1942.
- Ticaret Vekâleti Konjonktür Mecmuası, sayı 10-12.
- Başvekâlet İstatistik U. M. İstatistik Yıllığı, cilt 11. Ankara 1939-40.
- Başvekâlet İstatistik U. M. Tarım İstatistikleri, 1928-36. Ankara 1938.